

УДК 811.161.2'271.12(477.63-21)

МАЛЮГА Наталія – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, Криворізький державний педагогічний університет, просп. Університетський, 54, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50086, Україна (maliuga_natalia@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7956-6987>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.62.9>

Бібліографічний опис статті: Малюга, Н. (2025). Маркування сучасного соціокультурного простору через зміну топонімічних назв (на прикладі Кривого Рогу). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 62, 72–81, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.62.9>

МАРКУВАННЯ СУЧАСНОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ЧЕРЕЗ ЗМІНУ ТОПОНІМІЧНИХ НАЗВ (НА ПРИКЛАДІ КРИВОГО РОГУ)

Анотація. Матеріали дослідження презентують об'єктивну картину динаміки урбанонімів Кривого Рогу. Йдеться про те, що зміна національно-ідеологічних показників, спричинена війною проти України, соціокультурні зрушення стали підґрунтям формування колективних знань про «навантаження» топонімів та застосування їх під час перейменовувальних кампаній, а реалізація процесу перейменування громадського простору якісно позначилася на іміджі міста. Зміна настроїв громадян яскраво спричинилася до активізації процесу маркування топонімічного простору зросійщених регіонів українськоцентричними назвами. Авторка статті переконує, що Кривий Ріг позбувається чужого, нав'язаного попередніми політичними режимами маркування, а це сприяє зміцненню національної ідентичності українців, формує нову історичну свідомість.

Для вибору нової назви ті чи ті критерії номінації мають різий ступінь актуальності, що залежить від позамовних чинників. Комунікація з містянами, активна життєва позиція громадськості допомагає обрати саме ту назву, яка відповідає ціннісним орієнтирам сучасного українського суспільства.

У статті осмислено методологічні засади міждисциплінарного вивчення топонімів. Виокремлено головні проблеми впорядкування топонімічного простору зросійщених регіонів. Розкрито механізм здійснення перейменувань урбанонімів Кривого Рогу, описано вплив суспільно-політичних процесів на процедуру присвоєння нових топонімічних назв, визначено продуктивність типів з урахуванням екстралінгвальних чинників. Закцентовано на потребі позначення простору новими назвами, що є маркерами українськості, а також на знакових змінах у доборі словотвірної бази для творення годонімів. Порушено питання коректності нових топонімів.

Ключові слова: годонім, топонім, урбанонім, топонімічний простір, перейменування, Кривий Ріг.

MALIUGA Nataliia – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language, Kryvyi Rih State Pedagogical University, 54, Universytetskyi ave., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50086, Ukraine (maliuga_natalia@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7956-6987>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.62.9>

To cite this article: Maliuga, N. (2025). Markuvannja suchasnoho sociokulturnoho prostoru cherez zminu toponimichnykh nazv (na prykladi Kryvoho Rohu). [Marking the modern sociocultural space through the renaming of toponyms (based on the case of Kryvyi Rih)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filolohiia"* – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 62, 72–81, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.62.9> [in Ukrainian].

MARKING THE MODERN SOCIOCULTURAL SPACE THROUGH THE RENAMING OF TOPONYMS (BASED ON THE CASE OF KRYVYI RIH)

Summary. *This research presents an objective picture of the dynamics of urbanonyms in Kryvyi Rih. The study highlights that changes in national and ideological indicators, caused by the war against Ukraine and broader sociocultural shifts, have laid the foundation for forming collective awareness about the “burden” of toponyms and their application during renaming campaigns. The implementation of the public space renaming process has had a significant impact on the city’s image. Changes in public sentiment have notably contributed to the intensification of marking the toponymous space in Russified regions with Ukraine-centered names. The author argues that Kryvyi Rih is shedding the alien markers imposed by previous political regimes, which, in turn, contributes to the strengthening of Ukrainian national identity and the formation of a new historical consciousness.*

The relevance of certain naming criteria when choosing a new name varies depending on extralinguistic factors. Communication with residents and active civic engagement make it possible to select the names that align with the value orientations of modern Ukrainian society.

The article reflects on the methodological foundations of the interdisciplinary study of toponyms. It identifies the key issues in organizing the toponymous space of Russified regions. The mechanisms of renaming urbanonyms in Kryvyi Rih are explored, as well as the influence of socio-political processes on the assignment of new toponyms. The productivity of naming types is assessed with regard to extralinguistic factors. The paper emphasizes the need to label space with new names that serve as markers of Ukrainianness and notes significant changes in the selection of word-formation bases for creating hodonyms. The issue of the appropriateness and correctness of new toponyms is also raised.

Key words: *hodonym, toponym, urbanonym, toponymous space, renaming, Kryvyi Rih.*

Постановка проблеми. Кожен етнос, що проживає на певній території, створює свою емоційно-образну систему, яку прередає наступним поколінням у спадок, фіксує в колективній пам’яті. Унікальна картина світу українського народу все чіткіше оприявнюється й на мапах наших міст і сіл. Топонімічний простір певної території формують назви, присвоєні об’єктам топоніміки. Особливість топонімів полягає в тому, що в них закладена інформація, значно глибша за лінгвістичну, у них закарбована історія. Аналіз топонімії певного регіону чи міста здатний розширити уявлення про образ населення, його географічний, економічний, історичний та політичний простори. Саме тому до вмотивованих змін на мапах населених пунктів мають долучатися не лише мовознавці, етнографи, історики, географи, але й громадяни, які дбають про збереження матеріальної та духовної культури людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес перейменування як соціолінгвістична, вужче – соціономастична, проблема в контексті процесів декомунізації, деколонізації, дерусифікації знаходить своє висвітлення в працях українських мовознавців С. Ковтюх (2017), Г. Мацюк (2024), О. Михальчук (2015)

та ін. З огляду на багатоаспектність проблематики вчені різних галузей знань досліджують топонімічні назви, які репрезентують внутрішньоміські об’єкти, ставлячи різні завдання.

З’явилися праці, які роз’яснюють нормативно-правові акти, що регулюють процес деколонізації топонімічних назв, надають рекомендації, якими можуть послуговуватися органи місцевого самоврядування для кваліфікованого впливу на перебіг очищення топонімічного простору України (Онищенко, 2023). Не можемо оминати розвідок з історичної топоніміки М. Долинської (2019), Л. Савченка і М. Тахтаулової (2019). Зокрема, М. Долинська пропонує критичний аналіз праць останніх років, присвячених проблемі урбанонімії, й порівнює різні погляди на об’єкт дослідження, наголошує на принциповій різниці між лінгвістичними та історичними студіями топонімів. Не заперечуючи тези про те, що «в історичній урбаністиці ігнорувалася не тільки людина міста, а й саме підґрунтя – територія міста, його адміністративний уклад, культурний краєвид, внутрішньоміське називництво» (Долинська, 2019, с. 58), слід визнати й надбання історичного напрямку топоніміки, якими не зле скористатися й мовознавцям для

розкриття етимології та пояснення символічного значення назв.

Огляд досліджень останніх років, у яких порушено питання, пов'язані зі зміною знаків громадянського простору, здійснила Г. Мацюк. Дослідниця уводить у науковий обіг термін *топонімічна компетентність соціуму* – «колективне знання про топоніми жителів населених пунктів і влади, відображене в суспільній комунікації» (Мацюк, 2024, с. 49); наголошує на важливості виокремлення теоретичних засад дослідження соціономастичної категорії, позначеної цим терміном, аби «на рівні лінгвістичної абстракції дослідити, від яких тематичних груп назв суспільство відмовляється, а які групи топонімів воно пропонує впроваджувати чи які вже впроваджені в громадський простір» (Мацюк, 2024, с. 50).

Попри наявність чималої кількості праць, присвячених питанням становлення й розвитку міської топоніміки, вочевидь бракує комплексних досліджень з урбанонімії певних міст, у яких поєднувалися б лінгвістичний, соціолінгвістичний, історичний та географічний аспекти.

Мета статті – розкрити механізм здійснення перейменувань урбанонімів Кривого Рогу, дати якісну характеристику нових топонімічних назв, описати вплив на них суспільно-політичних процесів.

Задля досягнення мети дослідження реалізовано такі **завдання**: вивчити перебіг оновлення сучасного соціокультурного простору м. Кривий Ріг через зміну топонімічних назв, проаналізувати їхні лексико-семантичні особливості, визначити продуктивність типів з урахуванням екстралінгвальних чинників.

Джерелом нашого дослідження є рішення міської ради (зокрема, № 1515 від 28.10.2022; № 2421 від 26.01.2024, розпорядження міського голови (№ 92р від 24.04.2024), розпорядження голови обласної державної адміністрації (№ Р314/0/3-24 від 26.07.2024; № Р-344/0/3-24 від 20.08.2024); Єдина міська автоматизована система комунікаційних розрахунків (сайт ТОВ «Нова-Ком», Кривий Ріг); онлайн-карти міста.

Виклад матеріалу. Перша хвиля перейменувань топонімічних назв, розпочата з набуттям незалежності України, яка мала б віддзеркалювати суспільно-політичні пере-

творення в державі, на теренах Дніпропетровщини захлинулася, по суті не розпочавшись. Вочевидь власні назви об'єктів топоніміки, як і решта груп онімів, змінюються «внаслідок вольового втручання суспільних інституцій у процес топонімної номінації» (Лучик, 2009, с. 28), а час таких вольових рішень тоді ще не настав.

Механізм очищення мапи міст і сіл області, зокрема й Кривого Рогу, від намулу «світлого образу радянської людини» і вибудовуваного десятиліттями порядку запустив Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Пусковим механізмом активізації процесу змін топонімічного простору України, Дніпропетровщини зокрема, стало повномасштабне вторгнення РФ. Російсько-українська війна на той час тривала вже 8 років (хоч в офіційних джерелах її так не називали), однак не було вольового політичного рішення здійснити перегляд назв об'єктів топоніміки, ініціювати кампанію з роз'яснення українцям важливості позначення своєї, а не чужої присутності на карті суверенної держави, що здійснила європейський цивілізаційний вибір і має пропагувати світу українську культуру, національні цінності, окреслювати суспільні орієнтири, розказувати про видатних особистостей, своїх героїв. Цього можна досягти через позначення простору новими назвами, що є маркерами українськості.

Із набуттям чинності Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» 2016 року місце реєстрації багатьох криворіжців змінилося. Прокоментуємо це на прикладі Центрально-Міського району (свої витоки місто бере з цього району). Прикметно, що вулиця Комуністична, яка, власне, асоціюється з цим режимом, отримала нову назву на честь *Мартіна Шимановського* – гірничого інженера, з ініціативи і під наглядом якого в кінці XIX ст. збудовано Гданцівський чавуноливарний завод (Гданцівка – історична місцевість у Центрально-Міському районі). Саме тоді з'явилися вулиці, що вшановують видатних українців, зокрема й тих, життєвий

шлях та діяльність яких пов'язана з Кривим Рогом чи Дніпропетровщиною: на честь письменників (*Миколи Куліша, Володимира Винниченка, Анатолія Ліницького*), художників (*Юрія Сича, Григорія Шишка*), архітекторів, інженерів у галузі будівельної механіки (*Василя Суманєєва, Академіка Белелюбського*), учених і дослідників (*Олександра Поля, Бориса Мозолєвського, Давида Кана, Івана Добровольського, Академіка Малахова*), військово-політичних діячів (*Петра Калнишевського, Івана Сулими, Максима Кривоноса, Полковника Морозенка, Костя Пестушка*), представників політикуму різних часів (*Анни Ярославни, Геннадія Удовенка*). А ще *Гданцівська, Галахівська, Карнаватська, Рахманівська, Тарапаківська, Староміська, Староярмаркова, Інгульська, Іонова Балка, Степової Дивізії, Орільська, Скіфська, Сарматська, Чумацька, Бахчисарайська* та ін. На прикладі одного району констатуємо знакові зміни в доборі словотвірної бази для творення назв вулиць. Повернення історичних назв або ж присвоєння годонімам нових назв, що асоціюються з цінностями українського народу чи загалом цивілізації «ослабило російський / радянський дискурс пам'яті» (Мацюк, 2024, с. 62).

В Україні протягом 2015–2016 рр. свою назву змінив 991 населений пункт, перейменовано понад 51 тисячу вулиць (проспектів, провулків), площ, скверів, парків тощо (Онищенко, 2023, с. 5), 2022 року перейменовано 9859 топонімів (Онищенко, 2023, с. 7). Від часу набуття чинності Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» понад 850 урбанонімів Кривого Рогу змінили свою назву: 2016 р. – 252, 2022 р. – 184 (прикметно, що того року Кривий Ріг обійняв третю позицію в рейтингу міст із найбільшою кількістю перейменованих топонімів), січень 2024 р. – 268 (чимала кількість топонімічних назв, зокрема й змінених у попередні роки, не відповідала чинним вимогам українського правопису, тож потребувала корегування запису і фіксації нової форми), березень 2024 р. – 13, липень 2024 р. – 135, серпень 2024 р. – 2 (в останньому випадку відбулося усунення помилок, допущених під час попереднього перейменування: вул. *Віри Білої*

→ вул. *Віри Білай*, вул. *Археолога Титова* → вул. *Археолога Тітова*; виправлення здійснено відповідно до паспортних даних персоналій, на честь яких присвоєно назви).

Аналіз реєстрів вулиць, площ, парків, скверів й т. ін., а також перебігу процесу змін топонімічних назв Дніпропетровщини, зокрема й Кривого Рогу, здійснений у березні 2022 року, дав змогу виокремити такі головні проблеми:

1) уповільнений процес національної самоідентифікації, що виявляється в толеруванні минулого спадку, позначається й на темпах змін назв внутрішньоміських об'єктів та характері цих змін;

2) засилля назв, які звеличують, увічнюють, пропагують, символізують державу-окупанта або її пам'ятки, пам'ятні, історичні та культурні місця, міста, дати, події, діячів, які чинили військову агресію проти України та інших суверенних держав;

3) незбалансований підхід до впорядкування топонімічного простору, гальмування ініційованої кампанії;

4) середній рівень залученості громадськості до процесу перейменування;

5) брак унікальних назв, пов'язаних із місцевими реаліями, а також особистостями, знаковими для громад (потреба збереження та закріплення в назвах вулиць місцевої самобутньої топоніміки).

Соціологічна група «Рейтинг» у квітні 2022 року провела опитування, яке виявляє ставлення українського суспільства до ідеологічних маркерів (<https://surl.li/wltdzs>). Як стверджують організатори опитування, вибірка репрезентативна за віком, статтю і типом поселення. Понад 65 % респондентів підтримали перейменування вулиць, що містять російські або радянські назви. Варто зазначити, що показник підтримки визнання ОУН-УПА учасниками боротьби за державну незалежність становить 81 % (порівняймо динаміку в ставленні до Степана Бандери: 2012 рік – 22 % опитуваних засвідчували позитивне ставлення, 2022 – 74 %). 92 % респондентів назвали себе українцями за національністю. Така зміна настроїв яскраво позначилася на маркуванні топонімічного простору зросійщених регіонів українськоцентричними назвами. І Кривий Ріг не виняток.

Водночас слід визнати, що суспільство виявляє слабке розуміння соціокультурного контексту присвоєння топонімічних назв, не завжди вбачає в топонімах знаки культури, члени територіальних громад явно потребують роз'яснювальної роботи про функції назв географічних об'єктів, щоб конструювання публічного простору України, закріплене в топонімічних назвах, відбувалося не шляхом спроб і помилок. Сказане має мотивувати всі зацікавлені сторони на підвищення топонімічної компетентності суспільства. Тож підтримуємо тезу про те, що на систему урбанонімів «впливають культурні традиції міста, адміністративний статус, розмір і особливості розташування, <...> індивідуальні особливості тих людей, які приймали рішення про присвоєння відповідним об'єктам власних назв» (Бачинська та ін., 2014, с. 18).

Українці об'єднуються навколо нових цінностей, отже, потребують нових символічних назв у своїй щоденній мовленнєвій практиці, зокрема йдеться про топонімічні назви. Скажімо, у Кривому Розі 2022 року перейменування вулиць, названих на честь російських письменників, зокрема Пушкіна, Лермонтова, показово не відбулося, тому що важко було подолати спротив великої частини членів територіальної громади, а міська влада усунулася від застосування свого ресурсу. Проте вже на початку 2024 року мапа міста очистилася від усіх маркерів, які асоціюються з державою-агресором. Якісно змінилося ставлення до українських національних героїв, яких зятато таврували не лише вороги, а й свої ж таки зросійщені та ідеологічно вихолощені українці (з'явилися вулиці *Євгена Коновальця*, *Романа Шухевича*, *Симона Петлюри*). Зміна національно-ідеологічних показників, спричинена війною проти України, соціокультурні зрушення стали підґрунтям формування колективних знань про «навантаження» топонімів та застосування їх під час перейменувань кампаній, а реалізація процесу перейменування громадського простору якісно позначилася на іміджі Кривого Рогу.

Утворення від антропонімів у родовому відмінку (меморіальна присвята) шляхом трансонімізації домінують серед змінених годонімів, однак спостерігаємо непропорційність співвіднесення чоловічих і жіночих

імен, закріплених у назвах об'єктів топоніміки. У Кривому Розі відсоток вулиць, названих на честь жінок, залишається низьким, це загальнонаціональна проблема, спричинена тривалим періодом нерівного правового статусу жінок і чоловіків, відповідно, нерівними можливостями його реалізації, звідси нівеляція ролі жінки в суспільстві, засвідчена незбалансованим представленням статевої у топонімічному просторі.

Вимога Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їх символіки» спричинилася до виправданого перейменування й так званих «жіночих вулиць», однак чомусь проігноровано пропозиції із вшанування пам'яті науковиць, дисиденток, борчинь за українську незалежність, жінок-військових, праведниць народів світу, акторок, художниць, поетес, інших славетних українок. Наприклад: вул. Ангеліної → вул. *Скіфська*, вул. Землячки → вул. *Мистецька*, вул. Ванди Василевської → вул. *Олександра Олеса*, вул. Марини Раскової → вул. *Олексіївська*.

Під час перейменування 2023 року (затверджено в січні 2024 року) у Кривому Розі 10 годонімів отримали нові назви на честь жінок: вул. Разенкова → вул. *Олени Теліги*, вул. Шпака → вул. *Лідії Колишко*, вул. Суворова → вул. *Олени Степанів*, вул. Віри Панової → вул. *Лідії Гук*, вул. 9 січня → вул. *Марії Ростковської*, вул. Маяковського → вул. *Пелагеї Литвинової*, вул. Фонвізіна → вул. *Надії Світличної*, вул. Седова → вул. *Ганни Сугак*, вул. Шарохіна → вул. *Олени Пчілки*, пров. Дежньова → пров. *Квітки Цісик*.

Суттєво змінилася ситуація, коли через бездіяльність суб'єкта владних повноважень черговий етап цього процесу відбувся за розпорядженням голови обласної державної адміністрації. У переліку об'єктів топонімії міста Кривий Ріг, назви яких містять символіку російської імперської політики та які перейменовуються (затверджено розпорядженням голови облдержадміністрації за № Р-314/0/3-24 від 26.07.2024, Додаток № 3) із 135 нових назв 33 – на честь жінок, ще кілька опосередковано віддають шану жінці, як-от: вул. *Родини Кричевських*, вул. *Родини Кислових*. Більшість назв утворено за

моделлю ім'я + прізвище: вул. *Алли Горської*, вул. *Людмили Старицької-Черняхівської*, вул. *Ольги Чистякової*, вул. *Валентини Явір та ін.* До складу деяких годонімів входить назва професії / виду діяльності + прізвище: вул. *Лікарки Разуменко* (мала унікальне ім'я Мікрона; вочевидь, внутрішня форма імені докторки медичних наук, професорки, знаної на Дніпропетровщині гінекологині не корелює з уявленнями про значущість), вул. *Архітекторки Мухачової* (рідковживане власне ім'я Нінель поступається назві професії), вул. *Винахідниці Ющенко* (Катерина Ющенко – українська науковиця в галузі кібернетики, програмування, створила наукову школу теоретичного програмування; перший компонент не лише запобігає сплутуванню з іменем дружини третього Президента України, а й акцентує на ролі особистості в розбудові української науки). Крім того, є назви, мотивовані псевдонімами: вул. *Ганни Барвінок* (на честь української письменниці й фольклористки Олександри Білозерської-Куліш, дружини українського письменника Пантелеймона Куліша), вул. *Дніпрової Чайки* (на честь української письменниці Людмили Березіної).

Кривий Ріг, як і будь-який інший населений пункт, має вшановувати пам'ять загиблих героїв, завдяки яким збережено нашу державність. Потрібно визнати, що кількість загиблих неухильно зростає. Хто візьме на себе сміливість визначити, на чію честь назвати велику людну вулицю, чиє прізвище носитиме маленька вуличка з кількома десятками зареєстрованих мешканців десь у віддалених мікрорайонах, а чийм іменем достатньо перейменувати провулок? Ушанування героїв передбачає збереження пам'яті про них для наступних поколінь без можливого небезпечного ранжування рівня героїзму. Пропонуємо ознайомитися з результатами перейменування за районами:

1) Довгинцівський район: вул. *Водоп'янова* → вул. *Єгора Біркуна*, вул. *Достоевського* → вул. *Романа Краковецького*, вул. *Кокчетавська* → вул. *Романа Рибалки*, вул. *Мухіної* → вул. *Миколи Ткачова*, вул. *Сорнівська* → вул. *Павла Ліхмана*, вул. *Урбанського* → вул. *Олександра Недзеленка*, вул. *Ширван-Заде* → вул. *Сергія Колесника*;

2) Металургійний район: вул. *Стрельникова* → вул. *Дениса Комара*, вул. *Ціолковського* → вул. *Віталія Власова*;

3) Саксаганський район: вул. *Байкальська* → вул. *Миколи Ніконова*, вул. *Пічугіна* → вул. *Богдана Печенюка*;

4) Покровський район: вул. *Бутлерова* → вул. *Геннадія Головка*, вул. *Волкова* → вул. *Олега Основи*, вул. *Дем'янова* → вул. *Миколи Бондаренка*, вул. *Тунгуська* → вул. *Андрія Аксамитного*;

5) Центральний-Міський район: вул. *Бекетова* → вул. *Андрія Грудницького*, вул. *Горького* → вул. *Владислава Погорілого*, вул. *Дежньова* → вул. *Вадима Сотнікова*, вул. *Челюскінців* → вул. *Михайла Жолобова*.

Зауважимо, що ваги пропозиції додає роз'яснення щодо її доцільності. Наприклад, вул. *Магомета Ганієва* вшановує пам'ять про учасника російсько-української війни, очільника чеченської діаспори міста Кривий Ріг. Наразі не існує окремої сторінки на офіційному сайті міської ради, де можна було б отримати інформацію про нові назви (історичну довідку чи покликання на корисний ресурс).

Перейменування 2024 року відбувалося не лише з потреби виконання вимог Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні та деколонізацію топонімів», а також пов'язане з потребою усунення дублювання назв. У період із 6 по 20 березня 2024 року в Кривому Розі відбувалося відкрите обговорення з питань перейменування ще 11 вулиць, 1 провулка та 1 парку. У списку винесених на перейменування назв цілком очікувано опинилися ті, що потребують деколонізації, а також ті, які дублюють аналогічні найменування в межах міста, як-от: вул. *Затишна* в Покровському районі (залишається вул. *Затишна* в Довгинцівському районі), вул. *Озерна* в Саксаганському районі (залишається вул. *Озерна* в Інгулецькому районі), вул. *Шмаківська* в Саксаганському районі (залишається вул. *Шмаківська* в Довгинцівському районі).

Розглянемо пропозиції перейменування урбанонімів у двох окремих випадках (під час однієї кампанії: <https://surl.li/srbtqz>). Пропозиції можна було надсилати на офіційні електронні чи поштові адреси виконкомів районних у місті рад. Містянам повідомили,

що перейменування можливе лише на честь фізичної особи, ювілейної чи святкової дати, назви або дати історичної події; пропозиція має містити біографічну чи історичну довідку відповідно, а також обґрунтування.

На заміну назви вулиці *Озерна* запропоновано 6 варіантів. Голоси розподілилися так: *Хелени Войневич* – 1,9 %, *Родини Галковських* – 2,2 %, *Івана Кожедуба* – 6,2 %, *Оберіжна* – 6,4 %, *Дзвінкова* – 8,6 %, *Андрія Козюбчика* – 74,7 %. Нова назва (урбанонім-персоналія) присвоєна на честь українського військовика формування ДУК, загиблого ще в першу фазу російсько-української війни 2014 року на Донеччині. Андрій Козюбчик «поліг в бою, але не вмер в серцях».

На зміну назви *Дитячий парк ім. Ю. Гагаріна* запропоновано 4 назви: *парк Козака Рога* – 9,1 %, *Міський парк «Чумацький шлях»* – 9,7 %, *парк Ольги Чистякової* – 12,7 %, *парк «Театральний»* – 68,5 %. Вибір нової назви визначив фізико-географічний критерій: парк розташовується неподалік Криворізького міського театру драми та музичної комедії ім. Т. Г. Шевченка (власне, за ним), головний вхід до парку через Театральну площу.

Як бачимо, для вибору нової назви ті чи ті критерії номінації мають різий ступінь актуальності, що залежить від позамовних чинників. Причини вибору назви різні, однак мотивацію містян можна чітко простежити.

Під час цієї чергової хвилі в Інгулецькому районі змінено назви 6 вулиць (половина від усіх винесених на перейменування). З огляду на специфіку району (на його території розташовано два гірничо-збагачувальні комбінати; домінують природничі критерії номінації) вибір мешканців припав на такі назви: вул. Ачинська → вул. *Балка Грушевата* – 66,4 %, вул. Чуковського → вул. *Бельгійська* – 60,9 %, вул. Уральська → вул. *Магнетитова* – 55,5 %, вул. Церетелі → вул. *Яшмова* – 67,2 %, вул. Чернишевського → вул. *Доломітова* – 64,1 %, пров. Єршова → пров. *Суглинковий* – 53,9 %.

Чинне законодавство забороняє вшановувати осіб, які підтримували / виправдовували російську імперську політику, закликали до русифікації чи українофобії (Онищенко, 2023, с. 5), такі глорифіковані назви мають

бути перейменовані, аби на їхнє місце прийшли нові, внутрішня форма яких наповнена цінностями Української держави.

Топоніми, що є символічними маркерами незалежної України (вул. *Небесної Сотні*, вул. *Героїв УПА*, вул. *Українського Відродження*, вул. *Гербова*, вул. *Гідності і Свободи* та ін.), формують осучаснений культурний простір Кривого Рогу, вони є мірилом національної самосвідомості і самоідентифікації. Водночас визнаємо рацію С. Ковтюх, що під час створення національно орієнтованого історико-культурного ландшафту міста і, відповідно, закріплення його мовними знаками, «не варто зловживати іменем Т. Г. Шевченка, лексемами «Небесна сотня», «герої Майдану», «соборний», «незалежність» та ін., щоб не девальвувати їхнє значення, перетворивши на штампи» (Ковтюх, 2017, с. 163). Підтримуємо дослідницю щодо потреби укладання реєстру назв, які можуть бути використані під час наступних хвиль перейменувальних процесів, сказане стосується лексичних одиниць «на позначення актуальних для цієї місцевості понять, особистостей, подій тощо» (Ковтюх, 2017, с. 163).

Перейменувальний процес, попри свою складність, не є хаотичним, його стратегія вироблена в царині мовної політики, а перебіг враховує досягнення соціономастики й суміжних наук. Погоджуємося з А. Титаренко, що до вивчення урбанонімів слід застосовувати комплексний інтердисциплінарний підхід, «оскільки в семантиці цієї групи онімів утілені ціннісні національні й етноментальні орієнтири, соціокультурні стереотипи, їхня зміна впродовж історичного розвитку» (Титаренко, 2015, с. 5).

Мусимо визнати, що нові назви «надано з неоднаковим ступенем коректності» (Удовенко, 2020, с. 107) і серед перейменованих топонімів трапляються варіанти, так би мовити, «сумнівної якості», наприклад, вул. *Ільфа і Петрова* (на честь російських радянських письменників, хоч вони й родом з Одеси), вул. *Гора Благодать* (так у XIX столітті криворіжці називали скелясту місцевість, що нині є геологічною пам'яткою місцевого значення; цей онім на позначення скелі, очевидно, походить від ороніма Благодать, а розташована на східному схилі Середнього Уралу гора, своєю чергою, названа на честь

імператриці Анни Іоанівни, ім'я якої перекладі з давньогрецької означає «благодать»), вул. *Голубова Лугула* (територію Golubowa Lugula позначено на картографічних джерелах XVIII століття у середній течії Інгульця, а це широта сучасного Кривого Рогу; відома обмеженому колу історична назва).

Крім того, під час реалізації процедури присвоєння нових гононімів спостерігаємо втілення бажання обрати співзвучну назву, а подекуди констатуємо факти застосування маніпулятивних технологій, наприклад: вул. *Героїв Бреста* → вул. *Геройська*, вул. *Печорська* → вул. *Печерська*, вул. *Спаська* → вул. *Спасівська*; вул. *Березниковська* → вул. *Березова*, вул. *Гончарова* → вул. *Гончарна*; вул. *Вишневського* → вул. *Івана Вишенського*, вул. *Черкасова* → вул. *Володимира Черкасова* (український живописець), пров. *Луговського* → пров. *Володимира Луговського* (український кінорежисер).

За таким переосмисленням за рахунок надання нового змісту криється намагання здійснити «перейменування без перейменування», стверджує Л. Удовенко, «а мовні особливості урбанонімів тільки сприяють утіленню прийомів такого перейменування» (Удовенко, 2020, с. 98), пор.: вул. *Давидова* (на честь російського поета, представника «гусарської поезії», військового діяча Дениса Давидова → вул. *Миколи Давидова* (на честь мирового судді, дендролога, який заклав дендрологічний парк «Веселі Боковеньки»). Такий підхід «від лукавого» до присвоєння нових назв у різних населених пунктах засвідчено в низці статей (Ковтюх, 2017, с. 163; Удовенко, 2020, с. 98 та ін.).

Аналіз результатів перейменувальної кампанії десятирічної давнини дає підстави говорити про відсутність на той час збалансованого наукового підходу до впорядкування топонімічного простору, загалом розуміння мети перейменування – очищення міського середовища від маркерів радянщини. Тому окремі урбаноніми за такий короткий термін довелося змінити вдруге. Наприклад, 2016 року вул. *Кузнецова* отримала назву вул. *Генерала Кузнецова* (з одного боку, розвінчування культу подвигу радянського розвідника, а з іншого, – тенденція до збереження патроніма: не зрозуміло, якого генерала – Федора Ісидоровича чи Василя Іва-

новича – уславлено, до того ж, вони обидва є типовим прикладом генералів сталінської доби). У здерусифікованому місті відновлення історичної пам'яті наштовхувалося на спротив заідеологізованих мешканців, а місцева влада толерувала комплекс меншовартості українців і нав'язувала «нові старі» назви, позначені імперською ідеологією, застосовувала маніпулятивні технології, щоб не виконувати Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» і не перейменовувати об'єкти міського простору, а, запропонувавши нове обґрунтування, залишити їх у реєстрі назв. 2022 року вул. *Генерала Кузнецова* перейменовано на вул. *Інни Дерусової* (ушанування подвигу Героя України, яка загинула, захищаючи державний суверенітет та територіальну цілісність нашої держави, уродженки Кривого Рогу).

Наслідком дерусифікації, яка є складником процесу деколонізації, є те, що топонімічний простір Кривого Рогу, як і України загалом, поступово позбувається чужого, нав'язаного попередніми політичними режимами маркування, набуває, так би мовити, українського обличчя та характеру, а це сприятиме зміцненню національної ідентичності українців, формуватиме нову історичну свідомість, громадяни контролюватимуть і боронитимуть свій культурний простір.

Висновки. Отже, нормативно-правові акти не регламентують обов'язкової участі містян у процесах деколонізації топонімів, однак активна життєва позиція громадськості допомагає формувати топонімічний простір міста, який відповідає ціннісним орієнтирам сучасного українського суспільства. Комунікація з містянами (публічне громадське обговорення, електронні консультації, вивчення громадської думки, роз'яснювальна робота) допомагають обрати ту назву, яка відповідає запиту жителів, географічним особливостям місцевості, власне, історії об'єктів топонімії.

На системі урбанонімів позначається взаємодія мови і влади. Слід визнати, що подекуди взаємодія з громадою не носила конструктивного характеру, по суті, вона відбувалася «заради галочки», а органи місцевої влади просували бажані рішення, не дослуха-

ючись до мешканців, ігноруючи петиції, які вимагали скасувати рішення про перейменування топонімів або ініціювати повторний розгляд окремих назв.

Уважаємо за доречне створити електронне видання, у якому зібрати інформацію про

нові назви, посталі на мапі міста Кривий Ріг від 2022 року. Крім того, варто взяти до уваги досвід інших міських рад, які збирають пропозиції мешканців щодо назв, що не мають інформативної, історичної та меморіальної цінності.

ЛІТЕРАТУРА

- Бачинська Г., Тишковець М.** Урбанонімна система міста Тернополя. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство*. Тернопіль, 2014. Вип. II (24). С. 15–18.
- Долінська М. Л.** Декілька сучасних поглядів в Україні на проблему урбаноніміки (домодерний період). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство : історичні та філософські науки»*. Харків. 2019. Вип. 29. С. 57–65.
- Ковтюх С.** Соціономастичні аспекти перейменувальних процесів в Україні. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство*. Тернопіль, 2017. Вип. 1 (27). С. 160–165.
- Лучик В.** Принципи й критерії номінації та відновлення історичних назв у топонімії України. *Українська мова*. 2009. № 4. С. 28–33.
- Мацюк Г. П.** Топонімічна компетентність соціуму як показник процесу перейменування публічного простору України в час повномасштабної війни. *Український етномовний континуум в умовах війни Росії проти України : монографія*. Київ : Інститут української мови НАН України, 2024. С. 49–74. URL: <https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/Etnomovnyj-kontynuum.pdf>
- Михальчук О. І.** Соціономастика як напрямок сучасної лінгвістики : українські здобутки і перспективи. *Записки з ономастики : зб. наук. пр.* Одеса : Астропринт, 2015. Вип. 18. С. 498–509.
- Онищенко В.** Посібник з очищення публічного простору українських міст від російських і радянських топонімів. [б. в.]. 2023. 22 с. [електронне видання]. URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/860/1.pdf>
- Савченко Л., Тахтаулова М.** Базові характеристики комплексного історичного дослідження топоніміки українського міста (на прикладі Харкова). *Місто : історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій*. 2019. № 6(1). С. 121–133. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/misto_2019_6_12.pdf
- Титаренко А. А.** Урбанонімія Кривого Рогу : структура, семантика, функціонування : автореф. ... дис. канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2015. 20 с.
- Удовенко Л. О.** Урбаноніми антропонімічного походження на мапі сучасного Харкова. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство : історичні та філософські науки»*. 2020. Вип. 30. С. 94–107.

REFERENCES

- Bachynsjka, Gh., & Tyshkovecj, M.** (2014). Urbanonimna systema mista Ternopolja [The Urbanonym system of Ternopil]. *Naukovi zapysky Ternopiljskogho nacionaljnogho pedaghoghichnogho universytetu. Serija: Movoznavstvo – Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University. Series: Linguistics* (Issue II (24), (pp. 15–18) [in Ukrainian].
- Dolynsjka, M. L.** (2019). Dekiljka suchasnykh poghljadiv v Ukrajinі na problemu urbanonimiky (domodernyj period) [Several modern views in Ukraine on the problem of urbanonymy (pre-modern period)]. *Visnyk Kharkivjskogho nacionaljnogho universytetu imeni V. N. Karazinam. Serija “Istorija Ukrajiny. Ukrajinoznnavstvo: istorychni ta filosofjski nauky” – Bulletin of the V. N. Karazin Kharkiv National University. Series “History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences”* (Issue 29), (pp. 57–65) [in Ukrainian].
- Kovtjukh, S.** (2017). Socioonomastychni aspekty perejmenuvaljnykh procesiv v Ukrajinі [Socionomastic aspects of renaming processes in Ukraine]. *Naukovi zapysky Ternopiljskogho nacionaljnogho pedaghoghichnogho universytetu. Serija: Movoznavstvo – Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University. Series: Linguistics* (Issue 1 (27), (pp. 160–165) [in Ukrainian].
- Luchyk, V.** (2009). Pryncypy j kryteriji nominaciji ta vidnovlennja istorychnykh nazv u toponimiji Ukrajinі [Principles and criteria of nomination and restoration of historical names in toponymy of Ukraine]. *Ukrajinsjka mova – Ukrainian language*, 4, 28–33 [in Ukrainian].

- Macjuk, Gh. P.** (2024). Toponimichna kompetentnistj sociumu jak pokaznyk procesu perejmenuvannja publichnogho prostoru Ukrajiny v chas povnomasshtabnoji vijny [Toponymic competence of society as an indicator of the process of renaming public space in Ukraine during a full-scale war]. *Ukrajinsjkyj etnomovnyj kontynuuum v umovakh vijny Rosiji proty Ukrajiny – Ukrainian ethno-language continuum in the conditions of Russia's war against Ukraine* (pp. 49–74). Kyjiv : Instytut ukrajinsjkoji movy NAN Ukrajiny. Retrieved from <https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/Etnomovnyj-kontynuuum.pdf> [in Ukrainian].
- Mykhaljchuk, O. I.** (2015). Socioonomastyka jak naprjamok suchasnoji linghivistyky : ukrajinsjki zdobutky i perspektyvy [Socioonomastics as the direction of modern linguistics: Ukrainian achievements and prospects]. *Zapysky z onomastyky – Notes on onomastics*, 18, 498–509 [in Ukrainian].
- Onyshhenko, V.** (2023). *Posibnyk z ochyshhennja publichnogho prostoru ukrajinsjkykh mist vid rosijsjkykh i radjansjkykh toponimiv* [A guide to cleaning the public space of Ukrainian cities from Russian and Soviet toponyms]. Retrieved from <https://decentralization.ua/uploads/library/file/860/1.pdf> [in Ukrainian].
- Savchenko, L., & Takhtaulova, M.** (2019). Bazovi kharakterystyky kompleksnogho istorychnogho doslidzhennja toponimiky ukrajinsjkogho mista (na prykladi Kharkova) [Base characteristics of the Ukrainian city toponymy historical research (the Kharkiv case)]. *Misto: istorija, kuljtura, suspiljstvo. E-zhurnal urbanistychnykh studij – City: history, culture, society. E-journal of urban studies*, 6(1), 121–133 [in Ukrainian].
- Tytarenko, A. A.** (2015). *Urbanonimija Kryvogho Roghu: struktura, semantyka, funkcionuvannja* [Urbanonyms of Kryvyi Rih: structure, semantics, functioning] (Abstract of the PhD thesis). Dnipropetrovsjk [in Ukrainian].
- Udovenko, L. O.** (2020). Urbanonimy antroponimichnogho pokhodzhennja na mapi suchasnogho Kharkova [Urbanonyms of anthroponymic origin on the map of modern Kharkiv]. *Visnyk Kharkivsjkogho nacionaljnogho universytetu imeni V. N. Karazina. Serija "Istorija Ukrajiny. Ukrajinoznavstvo: istorychni ta filosofjski nauky" – Bulletin of the V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences"* (Issue 30), (pp. 94–107) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.06.2025 р.

Прийнято до друку 29.08.2025 р.

Опубліковано: 05.09.2025 р.